

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Naučni skup Književno djelo Ćamila Sijarića,
[Sarajevo, 15. i 16. april 2002.]: Scientific Meeting
Ćamil Sijarić's Literary Work**

Lešić, Zdenko; Martinović, Juraj

2003.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/825>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA CXXI

Odjeljenje za književnost i lingvistiku ANUBiH
Knjiga 10

NAUČNI SKUP

KNJIŽEVNO DJELO
ĆAMILA SIJARIĆA

Uredili
Zdenko Lešić
Juraj Martinović

SARAJEVO 2003

ĆAMIL SIJARIĆ – POVODOM JEDNE SMRTI

Muhamed Filipović

Ljudska je sudbina nedokučiva. Istina je to stara koliko i svijest čovjeka o sebi i o tome da iza njegovog postojanja, koje karakterizira ograničenost u vremenu, prostoru i u mogućnostima bilo kakvog djelovanja koje bi prelazilo granice te ograničenosti, postoji i neka viša sila, neka veća snaga, neka silnija moć i od svake životne mogućnosti i kreacije života snažnija potencija koja nam određuje šta će i kako će s nama biti. Tu ideju je od samog početka ljudstvu snažno sugerirala očitost usamljenosti čovjeka u svijetu, kako onom u kojem neposredno živi, njegovoj najbližoj okolini, tako i onom o kojem saznaje nešto putem mišljenja. A ono što čovjek saznaje putem mišljenja svodi se jedino na uviđanje beskrajnoga postojanja svijeta, bezgraničnosti veličina i u njihovom pozitivnom i u negativnom registru. Te veličine sežu od nezamislivo malih dijametara subatomske čestice, do beskrajno i nezamislivo velikih brojeva količine tih čestica, njihove neprestane produkcije i beskrajnoga prostora koji one svojim kretanjima kreiraju. Tako čovjek postoji u svijetu praktičke beskrajsnosti i potpune neodređenosti ukupnog procesa svoga postojanja, osim one koja određuje cjelinu stvorenog. Svaka ideja da naš ljudski svijet dobije neki vid apsolutnosti je besmislica i poznato nam je da možemo svaki čas biti uništeni nekom kosmičkom katastrofom, čiji broj u ovom momentu možemo samo naslutiti, ali nikada nećemo moći precizno predvidjeti ili isključiti. Naš doseg do neke vrste istine tih događanja samo je statistički i liči na mogućnost, inače poznatu iz termodinamike i iz quantne fizike, da se predvidi mjesto i vrijeme kad će se dvije čestice sudariti u loncu pod pritiskom ili u vakuumu koji kreiramo u nekom od eksperimentalnih postrojenja. Leonid Andrejev je, u jednoj svojoj priči, rekao kako mi koji smo svjesni veličine našeg kosmosa, našeg sunčevog sistema i galaksije u kojoj živimo, znajući i to da je taj naš kosmički prostor samo jedan od bez-

broja takvih ili još drugačijih nama nepoznatih kosmičkih prostora i galaksija, nikako ne možemo znati da li je to neka ultimativna stvarnost. Može biti i mi to ne možemo znati, kaže Andrejev, da sav taj naš svijet, svi ti kosmički sistemi koje poznajemo, sve te zvijezde i galaksije, predstavljaju samo zrnca prašine u krznu nekog ogromnog sibirskog medvjeda koji živi u nekom svom svijetu, koji je za njega isto kao i ovaj naš za nas, beskrajan, ostavljen u beskraju kosmosa i ne znajući i ne hajući za ovaj naš svijet, koji za nas predstavlja apsolutnu stvarnost. Ništa u našoj moći spoznaje ne ostavlja nam mogućnost da zaključimo kako je to nemoguće. Naprotiv, sasvim je moguće. Naime, svijet koji znamo stalno se širi i u smislu beskraja velikog i u smislu beskraja malenog ingridijenta njegove strukture. Danas znamo da se kosmos i galaksije šire i udaljavaju od nekog pretpostavljenog centra prvobitne eksplozije koja je porodila sve ovo što poimamo pod pojmom kosmosa, iz kojeg su krenule na putovanje prije kojih četrnaest milijardi (svjetlosnih) godina, kako to pretpostavlja današnja znanost, sve one tvorevine koje je taj prvi prasak kreirao. Isto tako, znamo da se svakim danom, takoreći, otkrivaju nove i sve manje čestice, da se one proizvode u procesima koji imitiraju one u kosmosu i da se taj svijet malenih veličina, negativnih veličina, zapravo, smanjuje do u beskraj. Sve naše misli, tlapnje i naponi da nekako dokažemo ili postuliramo, makar i kao samo radno načelo, princip da smo mi sami kovači svoje sudbine, da smo mi naša sopstvena projekcija i da svakim danom i svakim svojim činom tu našu egzistenciju, tu prirodu koja nikako nije unaprijed dana a pogotovo nije vječna, mi sami kreiramo, padaju u vodu pred iznenadnostima kakve se samo u životu mogu događati i kakve se u pravilu i događaju. Čovjek je, na kraju krajeva, svjestan samo jedne za njega bitne činjenice. Naime, on zna da je ograničen i smrtna, a ima pojam o praktičnoj neograničenosti i besmrtnosti. U tom rasponu naše svijesti leži tragika našeg postojanja u svijetu. U svom malom svijetu čovjek veoma lahko nauči biti velik. Zar se mi pojmom ljudske veličine ne igramo, takoreći, svaki dan, pronalazeći među nama i stalno iznova "velike ljude". A ti "veliki ljudi" bi trebali biti naš način blizine besmrtnosti. Ali, u beskraju postojećeg, a taj beskraj kao cjelina i njegovi opći zakoni određuju sve što se tiče ultimativnog postojanja, naše veličine su veoma upitne i svode se samo na ono što mi sami za sebe proizvedemo, vrijede i imaju smisla samo u svijetu koji smo mi ljudi započeli stvarati i koji ima samo naše ljudske zakone, zakone koje smo mi kreirali. Ti zakoni su utemeljeni u našoj sposobnosti da mislimo i da osjećamo, tj. u intelektualnom i moralnom svijetu

koji smo proizveli. Vrijedi ona Kantova misao koja kaže da sve što imamo može da se svede na "Zvezdano nebo nad nama i moralni zakon u nama". Dakle, moramo biti svjesni neke apsolutno nadmoćne ultimativne stvarnosti koja prevazilazi sve što mi možemo zamisliti, ali i postojanja onog što nazivamo moralnim zakonom našeg ljudskog postojanja, a to je svijest da smo dužni da živimo u skladu sa činjenicom naše usamljenosti i upućenosti jednih na druge u ovom svijetu. A tu moralnu zakonitost smo mi kreirali i ona je osnova tog našeg svijeta, našeg ethosa ili zavičaja, kako su to Grci nazvali. Odavno smo, zbog toga, shvatili da samo ono od nas i našeg postojanja što predamo, prenesemo u materijalni medij, u kamen, na platno, u pismo, samo ono što postane dio te naše kreirane realnosti, može da ostane i da svjedoči naše postojanje u svijetu, mada je i to beskrajno ograničeno i nesigurno. Koliko je takvih ljudskih dobara uništio sam čovjek, a koliko ih je propalo u propadanju kao jedinoj izvjesnosti za koju znamo.

Prvi način i praiskonski ljudski način kojim je čovjek nastojao pobijediti i nadvladati ovu svoju fundamentalnu ograničenost i usamljenost ispod zvijezda, bilo je kazivanje. Govor je prvi način na koji se neki smisao odvaja od čovjeka i prenosi na drugo, na neko različito i udaljeno nam ljudsko biće, jer je drugo ljudsko biće ono što prati i izražava naše postojanje kao ljudstva. Bez tog drugog nema ni nas samih. Govor je stoga bitan za naš život, za nastanak i razvoj ljudskog, za njegovo poimanje i za stvaranje i održavanje onog okruženja koje je naš odgovor na svijet koji nam neprestano bježi ispod pogleda očiju, dohvata prstiju i dosega spoznaje i djelovanja. Stoga je govor, a iz njega nastalo govorenje i pripovijedanje, dakle, govor koji želi nešto smisleno i bitno da kaže, do dana današnjeg ostao najbitniji i najvažniji način djelovanja ljudi. To je djelovanje usmjereno u pravcu prevazilaženja ljudske ograničenosti i nadvladavanja sudbine kao onog što nad nama visi, stoji ili postoji, kao sila koju nismo u mogućnosti savladati, ne zbog toga što je ne bi mogli shvatiti, nego što se ona javlja ne samo kao razložnost i zakonitost postojanja nego i kao njegov apsurd. A apsurd se može shvatiti ali ne i razumjeti, a i savladati. Da bi se nešto razumjelo, mora se ući u njegovu logiku, a apsurd nema logiku, stoga ostaje ono što jeste – apsurd. Govor, riječi su jedini način kojim čovjek zahvata u opće kao način postojanja, pa je ispravno rečeno, kako to kazuje Herodot, da je tvorac pisma, egipatski bog Thot, rekao "snaga smisla dolazi od cjeline, pa ga samo govor i riječ, kao njegov nosilac, može do nas dovesti". Logično i razumno, smisaono i misaono

dolazi od naše glave, naše misli i iz naših riječi. A, zar ima išta logično i razumno u tome da se čovjek oklizne na gomili nepočišćenog leda i padne pred vozilo koje mu oduzme život. Ta okolnost, apsurdna samo kako nešto u životu može biti apsurdno, reći će ljudi, jeste posljedica spleta okolnosti koje su sasvim slučajne, ali koje, kao splet i kao niz kauzalno povezanih događanja, predstavljaju na kraju krajeva logičan ishod onoga što obuhvataju. Tako se u tom času apsurd i racionalno susreću u našem životu i to je ono što bi nam moglo dokazati koliko smo mi nešto potpuno nevjerovatno u svijetu, koliko smo mi ljudi i nužni i uzaludni i nevjerovatni u isto vrijeme, odnosno koliko u sebi sabiremo svijet. Nejverojatan je niz implikacija koje se u takvim slučajevima mogu izvesti. Budući da se sve pojedinačnosti, sve slučajnosti koje se zbivaju kao diskretni, tj. jedan od drugog odvojeni događaji, mogu predstaviti logično samo kao niz tačaka na jednom slijedu u vremenu i prostoru u kojem nastaje život, koji, kako to znamo, već najmanje dvije i pol tisuće miliona godina predstavlja jedan beskonačan niz zbivanja i ujedno mogućnosti da se iz njih nešto razvije, gdje na svakoj mogućoj tački tog niza nastaje isto takav beskonačan niz vjerojatnosti, ona mogućnost, onaj varijetet ili onaj pojedinačni događaj, koji se razvio do rezultata koji se naziva ljudstvo, isto toliko moguć koliko i nemoguć. U konačnosti, i tu leži zapravo sama logičnost zbivanja, svaka točka na ovom nizu slučajnosti se javlja kao nužnost, te je sve što nam se u životu događa ujedno i slučajno i nužno, i to na podjednak način. Kako savladati ovu vladavinu apsurdna nad nama, apsurdna koji in ultima linea izjednačava i ono što može i ne može biti, ono što mora i ne mora, ono što nazivamo nužnim i ono što shvatamo kao slučajno. Matematika nas poučava, naime, da pri svakom beskrajnom (praktički beskrajnom) nizu događanja, koja se mogu predstaviti kao brojevi u nekom nizu, npr. prirodnom nizu brojeva, dolazi do mogućnosti da se svaka kombinacija ostvari. Zakon je matematički takav da pri beskrajnom nizu pokušaja svagda dolazi do izjednačavanja mogućnosti, vjerojatnost je raspoređena optimalno na sve pojedinačne pokušaje. Jedinu do sada efikasan način nadvladavanja ovog apsurdna našeg postojanja je govor, a između raznih vrsta govora koje smo mi ljudi proizveli, postoji i govor pripovijedanja, govor kao tkanje nekog života, vez neke stvarnosti koja, mada krhka u osnovi, pokazuje neobičnu moć da opstane i da djeluje. Ta stvarnost naše riječi i govora je najčvršća i najbitnija naša ljudska stvarnost. Prema njoj su sve druge vrste stvarnosti, koje spadaju u ovu logiku beskrajnih nizova pokušaja, nemoćne, slabe i neizvjesne. A ta stvarnost koju proizvodimo rije-

čima i govorom ima čvrstinu i neposrednost direktnog i nama bliskog, prepoznatljivog i shvatljivog i za nas direktno vezanog zbivanja, ona je zakon za nas i to zakon koji vidimo, shvatamo, kontroliramo i proizvodimo. To je jedini zakon u svijetu kojim vladamo. Stoga je govor bio za ljude, kako se kaže u Bibliji, na samom početku svijeta, bio je zakon, bio je Bog sam.

Postoje i ljudi, oni koji su za šest i više hiljada godina od kada čovjek namjerno govori i tako priča, koji su stvoreni, odnosno koji u sebi, u svojim ljudskim svojstvima sažimaju i nose tu neobično važnu i vrijednu, gotovo da kažemo presudnu, ljudsku osobinu – osobinu i moć govora kao pripovijedanja, kao veza i stvaranja jedne autentične naše stvarnosti. Jedan takav čovjek bio je nesumnjivo i Ćamil Sijarić. Sijarića sam lično upoznao i vidio onog dana kad je došao u Banju Luku, a bilo je to početkom zbivanja koja je izazvao pad Kraljevine Jugoslavije i njemačka okupacija zemlje, te nastanak quislinške tvorevine NDH. Sijarić je bio kolega sa studija mog brata Ahmeda, koji je, kao i Ćamil, studirao pravo u Beogradu i jedno vrijeme živio u studentskom domu "Gajret", gdje su se njih dvojica i upoznali i sprijateljili. Moja sestra Zilha bila je u istom domu sa Ćamilovom suprugom Sabinom. Stoga je bilo logično da se u onim teškim vremenima ostvari kontakt, s obzirom da ni Ćamil ni Sabina, koja je bila iz Mostara, nisu poznavali ljude u tadašnjoj Banjoj Luci. Odmah i mnogo puta kasnije, bio sam fasciniran Ćamilovim darom da zanimljivo pripovijeda. Ličio mi je na onog antičkog junaka nesretnika koji je od bogova bio osuđen da čega se god dotakne postane zlato, pa je tako bio osuđen na smrt. Ćamil je bio sličan njemu po tome da bi se o bilo čemu da je započeo govoriti to pretvaralo u priču koja oživljava ljude, događaje, svijet. Čega bi se god dotakao riječima, postajalo je priča, dobivalo je formu bogatog tkanja riječi, pretvaralo se u umjetničko djelo pripovijedanja. Od tada, pa do njegove nenadane i apsurdne smrti, za dugih godina našeg poznanstva u Sarajevu, to je ostalo u mojim očima njegovo glavno svojstvo. Imao je Ćamil i drugih zlatnih osobina ljudskih, osobito onih koje polako i sigurno nestaju iz ljudskog svijeta, kao što su poznavanje svijeta, ljubav prema ljudima, srdačnost u ophođenju i spremnost da svagda i o svakom nađe i kaže neku jedino moguću lijepu riječ, pa i da je izmisli, ako ona sama već nije došla, kao što se to događa da za nekim ljudima ne dolaze lijepe riječi. Ali je svagda i za sva vremena, zahvaljujući njegovom književnom opusu, ova moć pripovijedanja, ostala dominantnom. On je jednostavno bio nepresušno vrelo priča. Njegovi likovi su se natjecali u govoru. Pod navalom rječitosti svojih likova i nikada dograđene cjelovite slike njiho-

vog svijeta i života, Ćamil nije imao vremena, a nije vjerojatno ni htio, da se mnogo bavi formama, da razmišlja i traži načine kazivanja, da eksperimentira i ekonomizira s riječima, da stvara neki svijet koji bi izašao izvan onog svijeta koji je on znao i volio. On nije ni u metodi stvaranja, ni u stilskim osobinama svoje naracije, ni u njenoj fakturi i jeziku nikada htio da iznevjeri svoje autentične govornike i da ih izvede iz svijeta njihovog jezika i govora. Tu jezik nije bio sredstvo stilske obilježavanja već sama bit pripovijedanja. On je, dakle, bio u neku ruku svećenik riječi i to onakve kakvu su jedino znali i izricali njegovi junaci.

Ćamil je imao toliko obrazovanosti i odlično je ovladao književnim znanjem, da je mogao da priča i na drugačije načine i da od svojih junaka načini neke moderne urbane ljude, a da njihova osjećanja i svijet koji su stvarali svojim djelovanjima, pretvori u novi svijet ljudi pragmatičkog usmjerenja, ljudi suvremenih okupacija i namjera, uglavnom agresivnih, lažnih, ogoljeno erotskih i nasilnih. No, Ćamil to nije želio. On je vidio jedan svijet koji ima sve ono što ima i ovaj drugi, moderni, urbani svijet, u kojem su sila i bogatstvo ključni, ali njegov svijet sve to ima na jedan svoj originalan, prirodan, rekli bismo način. Svijet Ćamila Sijarića je svijet ljudi među kojima je još uvijek glavna snaga sama riječ, a ne ono što je zastupa. Zato se za čovjeka kaže da lijepo zbori. U tom smislu je Ćamil čudo, a njegovim nestankom nestao je i zadnji trag tog čudesnog svijeta ljudi koji još nisu pojedeni svojim težnjama i ambicijama. Čudo Ćamil Sijarić se dogodi i to je sve što se suvislo može reći, a sve drugo je opet samo kazivanje.